

Всеукраїнська наукова конференція

«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»

29 квітня 2025 року
М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України
Науково-дослідного інституту козацтва при Інституті
історії України НАН України**

Одеський національний морський університет

Одеський національний художній музей

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2025

УДК 94(477)+903(477):(06)

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 18 червня 2025 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського» Протокол № 17
від 26 червня 2025 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Яковлева Д. Є. (Одеса) –
відповідальний секретар
Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава) Д.
і. н. Бруяко І. В. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка
наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень», яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Березанський Антон, Коваленко Оксана.....54

ДАНІ ПРО ПІВНІЧНЕ ПРИЧОРНОМОР'Я В «ГЕОГРАФІЇ» СТРАБОНА
Єрмакова Валерія, Водько Владислав59

ІСТОРІЯ «ТИПОГРАФІЯ ЮХИМА ІВАНОВИЧА ФЕСЕНКА» *Засоба Катерина, Водько Владислав.....68*

СТРУКТУРА ДОМОГОСПОДАРСТВ с. МАЧУХИ ЗА ГЕНЕРАЛЬНИМ
ОПИСОМ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ 1766 р.

Кисляк Ростислав, Коваленко Оксана.....75

ГОРДІЇВСЬКИЙ МОГИЛЬНИК: АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА
КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Климович Владислав, Павленко Софія, Бруяко Ігор.....85

ІСТОРІЯ ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ

Ковальчук Анна, Бабенко Людмила.....95

НЕОЯЗИЧНИЦТВО В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХХ– ПОЧАТОК ХХІ ст.)

Корнійчук Руслана, Діанова Наталія.....103

РОЛЬ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ДРУКАРЕНЬ У РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА
УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У XVI-XVII СТ.

Коришунів Іван, Сєкерська Олена.....111

ЮРІЙ ЛИПА, МИХАЙЛО ВАСИЛЬЧЕНКО, ДМИТРО БУЗЬКО: ДОЛІ
УЧАСНИКІВ ОДЕСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ГУРТКА

Кучеренко Світлана.....120

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У США

Ліверук Валерія, Плаксивий Павло, Савченко Вітор.....128

Кучеренко Світлана, здобувачка
третього рівня вищої освіти спеціальності
032 Історія та археологія
Одеський національний університет імені
І. І. Мечникова

м. Одеса

УДК 821.161.2:929(477.74-25)«1918»

**ЮРІЙ ЛИПА, МИХАЙЛО ВАСИЛЬЧЕНКО, ДМИТРО
БУЗЬКО: ДОЛІ УЧАСНИКІВ ОДЕСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО
ГУРТКА**

Анотація. У статті представлено мемуари письменника Івана Антипенка як краєзнавче джерело особового походження. Актуалізована інформація про існування в Одесі 1918 р. літературного гуртка та відомості про подальші долі гуртківців дають матеріал до створення просопографічних портретів відомих постатей та їх спільноти.

Ключові слова: літературний гурток, Одеса, Іван Антипенко, Михайло Васильченко, Дмитро Бузько, мемуари, біографія, просопографія.

Актуалізація краєзнавчих джерел особового походження, де навіть побіжно згадано про ту чи іншу історичну постать, може доповнити біографічне дослідження, розширити його через виявлення нових зв'язків, а також поглибити особистісну частину біографії, що сприятиме створенню просопографічного портрету як діяча, так і спільноти, учасником якої він був. Звісно слід урахувати «такий суттєвий недолік цього виду джерел як суб'єктивність вражень і суджень автора про сучасників [1, с. 64].

Письменник і журналіст Іван Антипенко (псевдоніми Анатоль Гак, Мартин Задека, 1890-1980) упродовж літа-осені 1918 р. перебував в Одесі, де видавав гумористичну «Газету-ракету», а

також писав фейлетони до газети «Новая Україна» і журналу «Наше село», про що через 50 років згадав у своїх мемуарах «Від Гуляй-Поля до Нью-Йорка» (1967) [2]. Його спогади стали цінним джерелом для дослідників української Одеси доби Української революції.

Якось добродій «Оса» (так називали І. Антипенка в одеських літературних колах через псевдонім, яким він підписував свої фейлетони) був запрошений на літературну вечірку, де молоді письменники по черзі читали свої твори різних жанрів (вірші, коротенькі оповідання і новели), чаювали і обговорювали прочитане «коротко, мирно, не сварилися, не вишукували один в одного бліх». Гість звернув увагу на Юрія Липу – білявого юнака років 17-ти, що виглядав наймолодшим, але «виявив себе найбільшим ерудитом у ділянці поезії» [2, с. 67].

Повідомлення про літературний гурток, що існував в Одесі у 1918 р., і причетність до нього тоді молодого літератора, а в майбутньому відомого письменника, лікаря, громадськополітичного діяча Юрія Липи, спонукало авторку тез як дослідницю його біографії, до актуалізації цього маловідомого факту.

Юрій Липа (1900-1944), народжений на Полтавщині, потрапив у 1909 р. до Дальника, у 1912 р. переїхав до Одеси, де закінчив гімназію і брав участь у революційних подіях у складі молодіжних організацій. На початку 1919 р. був змушений виїхати до Вінниці й далі; після річної затримки в Кам'янці-Подільському, де вивчав право в університеті, емігрувати до Польщі наприкінці 1920 р., де він вчився у Познані, а згодом лікарював у Варшаві до осені 1943 р. За цей час він став медиком – науковцем, мав практику лікаря – фітотерапевта; був відомим українським поетом, прозаїком і публіцистом, історіософом та геополітиком [3; 4].

Під час укладання бібліографічного реєстру опублікованих творів Ю. Липи (це наразі 365 позицій) було віднайдено і актуалізовано його невідомий допис про створення одеської студентської корпорації «Україна», ідентифіковано засновників організації та висвітлено їх біографії [5]. У новій розвідці об'єктами

дослідження стали учасники одеського літературного гуртка, згаданого в мемуарах І. Антипенка, та їхні долі. Цікаво, що двоє з них були членами обох організацій (Ю. Липа і М. Васильченко).

Можна впевнено припустити, що саме, написане «на злобу дня», міг читати Ю. Липа і запропонувати для обговорення колегам. У фонді редакції київського сатиричного журналу «Будяк», що перебуває в архіві Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, зберігся лист літераторапочатківця з пропозицією опублікувати під псевдонімом «Липенко» його вірші «Він і вона», «Пісенька» і «Порада», а також фейлетон «Наша преса». З огляду на зворотню одеську адресу лист надіслано не пізніше кінця 1918 р. Отже, на вечірці присутні могли чути щось із цього. Наприклад: ***Він і вона***

*Він був большевик-радикалом Вона
до ес-ерів пішла.*

«Миритись!» – кричав він з запалом.

«Війна до кінця!», – так вона.

На мітингу якимось зустрілись.

І він її враз покохав:

*Тут принципи враз помирились. Обох
ніп-кадет повинчав [6].*

Ще один молодий письменник, учасник літературного гуртка, запам'ятався І. Антипенку тим, що «прочитав декілька розділів свого великого роману» [2, с. 67] – студент медицини Михайло Васильченко (1893-1941). Уродженець Херсонщини, закінчив медичний факультет Одеського університету, брав участь у визвольних змаганнях. Емігрував до Польщі разом з українським військом, лікарював у таборі для інтернованих та шпиталях Каліша, Торуня і Хелма [7].

У 1934 р. лікар-бактеріолог М. Васильченко з дружиною гостював у лікаря-фітотерапевта Ю. Липи у Варшаві, після чого давні приятелі обмінялися листами. М. Васильченко мав псевдонім «Надлиманський», але свої поезії в листі підписав «Візантієць».

Одна з них:

*Хоч склянка з-над Чорного моря вина –
І своєю стане чужа сторона
На мить хоч забутись, пірнути в ніврану, Побачить
у мріях ту землю кохану.
Хоч ворог заробить на тій вина склянці,
Нехай «катценямер» [похмілля – С. К.] гнітить мене вранці.
Carpe diem, Carpe diem [«лови мить» – С. К.] – казали
римляне.
Яке ж воно стало життя це погане. [8]*

М. Васильченко ще в Одесі почав творити автобіографічну повість «Катаклізм» («монументальний роман», за визначенням автора). «Хотів дати безсторонню, а однак глибоку синтезу того, що побачив за свого раннього юнацтва й бурхливих часів». Постійно щось переробляв, доповнював, але так і не видав. Доля його рукопису невідома. «Тим часом одна з найширших і талановитих панорам 1912–1922 рр. могла би бути дарунком для української літератури» [9] – написав Ю. Липа у некролозі, дізнавшись про смерть земляка. Уривки саме цього твору слухали одеські гуртківці влітку 1918-го.

Третій молодий письменник, згаданий у мемуарах, вчитель Дмитро Бузько (1890-1937). Саме він запросив добродія «Осу» на літературну зустріч.

Уродженець Новомиргорода на Єлисаветградщині, навчався в Одеській духовній семінарії. За участь у революційних гуртках був засланий на Сибір, звідки втік за кордон. Після 1917 р. повернувся в Україну [10]. «З Бузька був активний український діяч, що добре орієнтувався, як у культурно національних, так і політичних справах» [2, с. 68] – написав про нього І. Антипенко.

У 1920 р. студент юридичного факультету Кам'янець-Подільського університету Ю. Липа редагував часопис «Нова думка». В один з номерів журналу було вміщено твір

(переспів «З Єремії») урядовця УНР Д. Бузька. Невдовзі вони опинилися по різні боки географічного і політичного кордонів.

Д. Бузько був завербований до співпраці одеською ЧК і засланий до повстанського угруповання отамана Семена

Заболотного (1884-1922). Причетний до операції по знешкодженню повстанців, які склали зброю тільки під загрозою розстрілу чекістами 150-ти селян-заложників, не бажаючи смерті невинних людей [11, с. 21, 141].

Згодом Д. Бузько працював на Одеській кіностудії, був редактором фото-кіно управління в Харкові й Києві, став членом Спілки письменників України. В його літературному доробку є автобіографічна повість «Лісовий звір» (1923) про боротьбу з «бандитизмом» та автобіографічний роман «Чайка» (1929) про подолання українською інтелігенцією «націоналістичних настроїв».

Герой роману Петро Чайка «плутався у вирі подій» і часто «віддавався на волю» тієї політичної сили, всередині якої ситуативно опинявся. На станції з символічною назвою «Роздільна» він розмірковував, чи не загубив «фарватер», чи не «прибило його хвилею до берега, де він загруз у трясовині». Чайка втомився як від зовнішнього хаосу, такі від «сумнівів, вагань, боротьби із самим собою». Все частіше йому здавалося, що «не йде за своїми переконаннями, а фактично їх зраджує». Покинувши «консервативних вишиванців», перейшов до «товаришів» «будувати новий лад» [12, с. 126, 272, 284].

І. Антипенко, зустрівши Бузька через 10 років після одеського знайомства, був приголомшений. Злам, що з ним стався, вважав трагедією. «Де поділася його молодецька постава, життєрадісний погляд очей, натхненність невгамовної душі. Сидить напівзгнутий, зсутулений, з похиленою низько головою, з посіріло-вилинялим обличчям. Ані руху на лиці, ні сміху на устах, ні вогнику в очах. А говорить якимось знесилено, журно, з відчутним болем в душі». До власного враження автор додав порівняння

Остапа Вишні: «Я з ним бачився у Кам'янці-Подільському в 1919 році. Був як орел, а тепер... ходячий мрець» [2, с. 80].

Жоден зі згаданої трійці гуртківців не дожив до «полудня свого віку». У 1937 р. в Одесі заарештовано Д. Бузька за участь у контрреволюційній націоналістичній організації, що він заперечував, та засуджено до розстрілу. У 1941 р. від туберкульозу помер М. Васильченко в Холмі. У 1944 р. в Шутовій на Яворівщині енкаведисти закатували Ю. Липу.

Звернення до біографій діячів, що належали до одного покоління, були членами однієї спільноти, мешкали в одному місті (регіоні), отримали відповідну освіту, мали певні здібності тощо – уможливорює створення просопографічного портрету (колективної біографії).

Отже, з відстані часу та з урахуванням біографічних фактів історичних постатей окреслено узагальнений портрет учасника одеського літературного гуртка 1918 р.

Молодий чоловік, років двадцяти, має різнобічні інтереси та активну громадську позицію. Це студент, який крім інтелектуальних здібностей, схильний до творчості. Він пробує себе в літературній діяльності і представляє свої твори для публічного обговорення.

Народжений на межі XIX-XX століть, він формується на тлі революцій і війн, в часи змін. XX століття – це його життя і його виклики. Очевидець, чи навіть учасник революційних подій в Одесі, змушений покинути місто у 1918/19 рр. зі зміною влади, а потім і Україну. Вимушений емігрант, але міг піддатися зовнішньому тиску обставинам чи/та внутрішнім суперечностям і стати поворотцем.

Попри різні варіанти своїх біографічних рішень, досвід причетності до Української революції, відчуття творення історії та відповідальності за майбутнє українського народу дали діячу імпульс, якого вистачило на десятиліття. Але він не зміг повністю втілити свій творчий потенціал через передчасну смерть.

Умови і обставини життя (революція, війна, еміграція, репресії) – хронічна загроза фізичному існуванню, постійні

випробування і необхідність робити вибір; життя на межі виживання, потреба адаптації та пристосування – не могли не позначитися на фізичному і психологічному стані. Тому життя цієї людини було недовгим через хвороби або терор режиму, спрямованого проти українства.

Попри все вищезазначене наш колишній молодий одеський літератор багато встиг: відбувся в професії, позначився в суспільному житті, став, як і мріяв, письменником і залишив по собі слід в українській культурі: Васильченко створив свій монументальний роман про бурхливу історію України першого двадцятиліття ХХ століття. Бузько стояв біля витоків українського кіно. Липа, крім трьох збірок віршів, трьох томів новел, перекладів, роману, медичних і публіцистичних праць, запропонував українцям нову ідею створення Великої Чорноморської України.

Список використаних джерел

1. Старовойтенко І. Просопографічний портрет особистості в контексті сучасних завдань біографічних та історичних досліджень. *Українська біографістика*: зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / НАНУ, НБУВ; редкол. М. Г. Палієнко (гол. ред.) [та ін.]. Київ: НБУВ, 2008. Вип. 4. С. 50-66.
2. Гак А. (Задека М.) Від Гуляй-Поля до Нью-Йорку. [Антипенко І.] Новий Ульм: Українські вісті, 1973. 327 с.
3. Кучеренко С. Чорноморець // Стамбол І., Кучеренко С. Іван та Юрій Липи [біографічні нариси]. Харків: Фоліо, 2016. С. 63-121.
4. Кучеренко С. Від Георгія Геращенко до Гео Чорноморця: десять одеських років Юрія Липи. *Чорноморська минушина: зап. Від. історії козацтва на півдні України* / за ред В. А. Смолія. Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2024. Вип.19. С. 6573.
5. Кучеренко С. Початки корпорацій в Одесі. *Хаджибеївські читання: матеріали Всеукр. наук. конф. з історії України студентів та аспірантів* / редкол. Бачинська О. А. (гол. ред.) [та ін.]; ОНУ ім. І. І. Мечникова, кафедра історії України та спец. іст. дисц. Одеса: Вид. Бугаєв В. В., 2024. С. 73-82.

6. Липа Ю. Вірші / підг. до друку О. Боронь. *Літературознавчі студії: Зб. наук. праць* / КНУ ім. Т. Шевченка, Ін-т філології НАНУ. Київ, 2003. Вип. 5. С. 23–28.
7. Доценко Р. І. Васильченко Михайло. *Енциклопедія Сучасної України*. http://esu.com.ua/search_articles.php?id=32406
8. Васильченко М. Лист до Ю. Липи (від 6. IX. 1934). Відділ рукописів і стародруків Бібліотеки Публічної (Варшава). Спр. 2469В, С. 483.
9. Липа Ю. Михайло Васильченко-Надлиманський: некролог. *Український засів*. [Харків, Кіровоград], 1943. Ч. 1 (4). С. 161162.
10. Мусієнко О. Г. Бузько Дмитро Іванович. *Енциклопедія Сучасної України*. <https://esu.com.ua/article-36621>
11. Боган С. Повстанці Одещини і Придністров'я: антикомуністичний рух на південному заході України у 19201921 рр. Київ: Гамазин, 2013. 176 с.
12. Бузько Д. Чайка: роман. Київ: Державне видавництво України, 1929. 323 с.

*Kucherenko Svitlana, graduate student, majoring
in 032 History and archeology Odesa I. I.
Mechnikov National University Odesa*

**YURIY LYPА, MYKHAYLO VASYLCHENKO, DMYTRO BUZKO:
THE FATE OF THREE PARTICIPANTS OF A STUDENT
LITERARY GROUP**

Abstract. *The article presents the memoirs of the writer I. Antypenko as a local history source of personal origin. Updated information about the existence of a literary group in Odessa in 1918 and information about the subsequent fates of its members provides material for creating prosopographic portraits of famous figures and their community.*

Key words: *literary group, Odesa, Ivan Antypenko, Mykhailo Vasylichenko, Dmytro Buzko, memoirs, biography, prosopography.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції **«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»**, яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Яковлєва Д. Є.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.